

3. Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині / Харківський державний педагогічний університет імені Г. Сковороди: Редкол. І.Ф. Прокопенко та ін. – Х., 1992. – С. 280.
4. Владимирский – Буданов М. Ф. История имперского университета святого Владимира. – К., 1884. – С. 55.
5. Жмудський О.З., Рудько М.П. Київський університет за 125 р. (1834-1859). – К., 1959. – С. 222.
6. Виндинг В.В. Сборник постановлений и распоряжений начальства по университету святого Владимира и прочим русским университетам. – К., 1872. – С. 246.
7. Глузман А.В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования / Ин-т педагогики и психологии Украины. – К.: Просвіта, 1996. – С. 3.
8. Там же. – С. 126.
9. Жмудський О.З., Рудько М. П. Київський університет за 125 р. (1834-1859). – К., 1959. – С. 3.
10. Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині / Харківський державний педагогічний університет імені Г. Сковороди: Редкол. І.Ф. Прокопенко та ін. – Х., 1992 – С. 68.

Коляда І.

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕРІОДИКИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Початок ХХ століття став ще одним переломним моментом, якому волею долі довелося внести корективи – в основні засади життя не тільки Російської імперії, а й усій світової спільноти. Однак, як зазначали сучасники, на історичну арену це століття виступило із запізненням, адже в дійсності ХІХ ст. в історичному плані не обмежувалось своїми хронологічними рамками. Його “початок” ознаменувався вибухом у 1789 р. Великої Французької революції; остаточно ж його завершення припало на початок Першої світової війни [1]. Й можливо, що саме розбіжність у датах стала одним з чинників, який вніс істотні зміни в уми людей і певною мірою корективи в основні напрямки суспільного руху в Російській імперії, адже зміни в календарних датах, особливо ж якщо йдеться про зміну століть, часом призводило до посилення у її громадян певних настроїв та прагнень.

Саме в цей буремний час одним з найактуальніших й найболючіших у суспільному житті Російської імперії стало питання національне, яке не могло не потрапити на шпальти періодичних видань.

Проблема ролі української інтелігенції у становленні вітчизняної преси є актуальною і малодослідженою.

Деякі аспекти цієї проблематики розглядалися у працях таких дослідників: Андреева Д., Сидоренка Н., Лисенка О., Нашкерського А., Ідзьо В., Шип Н. та ін.

Перші десятиліття ХХ ст. ознаменувалися посиленням боротьби за власну гідність та перспективами рівноправного з росіянами розвитку інших народів, яким раніше самодержавство відмовляло в цьому.

Боротьба ця була важкою й болісною, в тому числі й для українців, яким упродовж ривалого часу відмовляли у праві на власну мову. “...Малоруський діалект, поряд з великоруським та білоруським діалектами й загальноросійською літературною мовою, – означав один з ідеологів великоросійської національної єдності професор Г.Д. Флоринський, – належить до однієї російської діалектичної групи, яка лише в повному зроєму складі може бути протиставлена іншим слов'янським діалектичним групам, як-то: польській, чеській, болгарській, сербо-хорватській, словенській та іншим. Тісний внутрішній

зв'язок й близьке споріднення між малоросійською мовою, з одного боку, й великоросійською, білоруською та загальноросійською літературною мовами, – з іншого, настільки очевидні, що виділення малоросійської з російської діалектичної групи в якусь особливу групу так же немислимо, як немислимо й виділення, наприклад, великопольського, сілезького та мазурського діалектів з польської діалектичної групи, або моравського діалекту – з чеської діалектичної групи, чи рупаланського діалекту з болгарської діалектичної групи” [2].

Ускладнювало ситуацію ще й те, що впродовж тривалого часу українські землі були розділені й входили до складу різних держав, що наклало відбиток на розвиток вітчизняних суспільно-політичного й культурницького рухів.

Роз'єднаність українських земель, їх підневільний статус, а також діючі обмеження вітчизняного національного життя не тільки звужували його прояви, але й уможливлювало звинувачення українського руху в штучності, як це зробив В.В. Зеньковський. “Зі сторони український національний рух був штучним, – запевняв він читачів, – й чисто зовнішньо пов'язаний з пануючою політичною течією, так що справжніми українцями визнаються (з українського боку) лише ті, хто розділяє цю політичну точку зору, зокрема, справжніми українцями визнаються лише послідовники соціалістичних учень” [3].

Неоднозначність ситуації сприяла тому, що вітчизняні література, друковане слово й політика протягом тривалого часу співіснували паралельно. Адже українцям доводилося постійно виборювати власне право на літературне, мовне та національне життя саме на політичній арені, – вільний розвиток України довгий час був лише омріяною примарою.

Тому політика проникала в літературу, стримувала її ходу, а іноді навпаки, стимулювала її розвиток. В той же час і література, в особі літературних діячів та їх політичних переконань, впливала на політику. Літературна еліта, за допомогою потужної зброї – слова, неодноразово намагалася переломити політичну ситуацію на користь українського народу [4].

Таким чином, головну роль у відродженні національної самосвідомості українського народу відігравала саме інтелігенція. Й це не було випадковістю, адже ті сфери, в яких вона була представленою, це ті сфери культури, котрі мали глобальний резонанс й зумовлювали значення та пріоритет національної ідентичності, що робило інтелігенцію творцем національної свідомості. Саме інтелігенти вперше задалися запитаннями своєї національної ідентичності. Це дозволяло їм допомагати пройти цей нелегкий шлях національного самоусвідомлення іншим [5].

На початку ХХ ст. українська інтелігенція уже була хоч і нечисельною, та все ж цілком сформованою соціальною та професійною верствою, здатною не тільки брати участь у вітчизняному національному русі, що вступив у політичну фазу, але й очолити його [6]. Саме цій еліті, яка на початку 1917р. становила лише 3% населення України, й випало відіграти вирішальну роль у пробудженні національної свідомості нашого народу, в спонуканні його до боротьби за відновлення власної державності [7].

Істотну роль у спрямуванні суспільної думки на боротьбу за права українців на вільний розвиток, відігравала національна преса, котру справедливо називають літописом нового й новітнього часу.

Вона взяла на себе роль борця за українську національну ідею [8]. Українській пресі доводилося підпорядковувати складну інформаційну ситуацію, в якій панівне становище займали стереотипи й міфи русифікаторської ідеології та політики великодержавництва,

національно-державним ідеалам, що перебували ще на стадії формування, та доводити їх до масової свідомості [9].

Та оскільки українські землі були розділені й підневільні, то це завдання було не з легких. Як зазначав у своїх спогадах Є. Чикаленко, “наше громадянство ще не доросло до багатьох газет, воно не може забезпечити навіть однієї, бо нема в нас почуття національної честі, нема національної дисципліни. Ми – нація анархістів, і такими ми були протягом усієї нашої історії, і тому ми не змогли збудувати своєї держави” [10].

Вітчизняна преса не зводилася лише до офіційної російськомовної періодики. Періодичні видання початку ХХ ст. вийшли на новий рівень, на якому вони вже поставили собі за мету виховання національно свідомих громадян України, готових до реальної боротьби за свої права. Мовні проблеми молодшої вітчизняної журналістики чітко сформульовані у спогадах співробітника українських часописів “Громадська думка”, “Рада” та “Дніпрові хвилі” Дмитра Дорошенка, котрий зазначав, що “доводилося просто виробляти, творити – дуже обережно – нову газетну мову, на ґрунті мови народної й літературної”; й що справа ця була вельми складною й надзвичайно відповідальною [11].

Обставини для розвитку національних преси та журналістики були несприятливі. У той час, коли в країнах Західної Європи культура й освіта постійно підтримувалися матеріально як урядовими структурами, так і з боку елітних прошарків суспільства, уряд Російської імперії фінансував лише російські культурно – освітні установи. До 1905 р. українці в Росії не мали права на задоволення власних національних та культурних запитів через живе друковане слово. А вже з прийняттям у травні 1876 р. Емського указу українська мова мала назавжди вилучалася з культурного та наукового вжитку в Російській державі [12].

Однак статистичні дані, наведені дослідниками преси України, не свідчать про драматичність ситуації. На початку ХХ ст. кількість періодичних видань на терені України зростала. Так, якщо у 1908 р. їх видавалося лише 8, то у 1913 р. – вже 19. Отож, як зазначав С.Єфремов, до вибуху світового воєнного конфлікту Україна мала, той мінімум періодики, без якого не може обійтися жодна нація [13]. За іншими підрахунками, перед Першою світовою війною у світі виходило 167 українських часописів, з них на Галичині – 76, на Буковині – 11, й на Східній Україні – 35 [14]. Якщо опиратися на ці дані, то виходить, що з 167 існуючих тоді українських періодичних видань, 122 (73%) припадало на Україну. За її межами (у США, Канаді та Бразилії) видавалося лише 33 українські часописи [15].

У підросійській Україні добою відродження та становлення професійної вітчизняної національної преси стали роки першої російської революції. Ця обставина, поряд із загальною спрямованістю передових кіл інтелігенції, відіграла вирішальну роль в процесі формування суспільно-політичної позиції переважної більшості часописів [16]. Саме 1905 р. розпочався найбільш плідний період розвитку дореволюційної вітчизняної періодики. Маніфест 17 жовтня розкріпачив українське слово й покликав до життя періодичні видання, українські не лише за ідеологічним спрямуванням, а й за мовою. Потреба у національній пресі в українському суспільстві була настільки значною, що всього за рік (з кінця 1905 по кінець 1906 р.) стало виходити до 40 україномовних часописів найрізноманітнішого спрямування. Однак більшість з них протрималися недовго. Деякі видання, будучи органами окремих осіб чи нечисельних та ізольованих груп інтелігенції, майже відразу припинили своє існування через слабкість внутрішньої організації. Солідним же виданням, що відображали погляди широких кіл вітчизняної інтелігенції чи її партійні течії, довелося

зіткнутися з “незалежними обставинами”, через які чимало їх також припинило своє існування [17].

Прикладом негативного ставлення уряду до української преси може слугувати закриття ним лубенської газети “Хлібороб”, якої було надруковано у 1905 р. всього п'ять її номерів загальним накладом 2500 примірників [18]. В.Винниченко, згадував, що до початку Першої світової війни виходила лише одна українська щоденна газета „Рада”, яка навіть за найкращих часів свого існування не більше 5000 передплатників, -людей героїчних, адже, передплачуючи її, вони ризикували своєю посадою, власним спокоєм та нерідко й волею [19]. При цьому „Рада”, хоч і була єдиним щоденним періодичним виданням, мала до початку світової війни понад 4000 передплатників, що на той час було непоганим показником популярності [20]. Слід зазначити, що окремі українські національні видання, закриті урядом, невдовзі відроджувалися, але, для конспірації, уже під іншою назвою. Так, на початку 1906 р. в Києві почала виходити газета “Громадське слово”, яку уряд закрити за її вимогу надати політичну автономію для України відразу після виходу в світ першого ж її номеру. Але й “замінила “Громадська думка”, – й” ідейна спадкоємиця. Услід за “Громадською думкою” активно включилися в боротьбу за автономію України й одеські “Вісті”, катеринославська “Добра порада”, харківська “Слобожанщина” й київський, “Діершень”. Навіть у самому серці Російської імперії стали виходити українські часописи: у Москві – “Зоря”, у Санкт-Петербурзі – “Вільна Україна” [21].

Штучні перешкоди були неспроможними задушити вітчизняну пресу, зростанню ролі якої у розвитку суспільно-політичних процесів сприяло те, що в Російській імперії до 1906 р. не існувало парламенту. Для вираження й обґрунтування поглядів на долю самої країни та народів, що її населяли, існувала, окрім парламентської, й трибуна періодичних видань. Лише на Полтавщині виходило близько 0,8% періодичних видань усієї Російської імперії [22]. У самій Полтаві видавалося 97 часописів. Поміж інших міст Полтавської губернії за кількістю періодичних видань першість тримав Кременчук – 33; по й друкованих органів мали Лубни та Хорол; 8 – Золотоноша; 7 – Ромни; по 5 – Гадяч, Кобиляки, Лохвиця. Чотири часописи виходили у світ у Прилуках; по 3 – у Костянтинограді та Миргороді; по 2 – у Зінькові, Переяславі та Пирятині [23].

Особливо щедрим на нову періодику виявився період з 1905-1916 рр. У 38-ми з 64 міст Лівобережжя видавалося близько 260 газет, а до 1905 р. – лише 21 газета (8% від загальної кількості). У 1905-1908 ж рр. У цьому регіоні з'явилося понад 80 нових часописів (31%). Найбільше їх постало у 1906 р. – 56 нових часописів, тобто майже 22% від їх загальної кількості. Щоправда, на цей рік припав і найбільший відсоток тих часописів, що припинили своє існування після виходу перших кількох номерів. Процес створення нових друкованих органів інтенсифікувався у 1909 р. До початку Першої світової війни побачили світ у містах Лівобережжя 117 часописів (45% від їх загального числа) [24].

У періодичних видань були свої переваги: більш широка аудиторія та можливість не лише висловлювати авторську чи редакційну точку зору, але й аргументувати її [25]. Саме цим й пояснювалися, зокрема, специфічні риси тих часописів, які виходили на підросійській Україні. Так, вітчизняна муніципальна преса, на відміну від західноєвропейської, приділяла істотну увагу не міському господарству, а найзлободеннішим питанням. У міській пресі України як оригінальні публікації, так й передруковані з інших часописів статті, стосувалися майже виключно місцевих питань. Публікацій же на загальноросійську чи тим паче, зарубіжну тематику або не було взагалі, або друкувалось досить мало [26]. Такий

хуторянський підхід, з одного боку, сприяв висвітленню на шпальтах часописів матеріалів, пов'язаних з "українським питанням".

Таким чином, вітчизняна національна періодика, попри всі складнощі, розвивалася. Її істотну роль у розвитку українських преси та журналістики відіграли національно свідомі представники української інтелігенції.

Використана література:

1. Эренбург И. Люди, годы, жизнь. Воспоминания. В 3-х тт. Москва, 1990 – Т.1. – С. 57.
2. Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола. – Москва, 1998 – С. 332-333.
3. Зеньковский В.В. Украинский вопрос // Церковно-общественная мысль. – 1918 – №1 – С. 19.
4. Усенко П. Українська преса на початку ХХ століття // Журналіст України – 2001 – №6 – С. 22.
5. Бачинський Д.В. (Чернівці). Українська інтелігенція – основна рушійна сила українізації // Національна Академія Наук України. Інститут історії України. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. Випуск 5. – Київ, 2001 – С. 144-145.
6. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ -ХХ століть. Соціально-політичний портрет. – Київ, 1993. – С. 158-159.
7. Бойко Н. Сергій Єфремов – представник української політичної еліти початку ХХ століття. (нарис політичної біографії) // Людина і політика – 2001 – №3 – С. 144.
8. Кость С. Західноукраїнська преса 1900 – початку 50-х років: особливості функціонування, періодизація, структура, (короткий нарис) // Львівський державний університет ім. Івана Франка. Збірник праць історії української преси. Випуск 1. – Львів, 1995 – С. 72.
9. Дем'янчук Г.С. (Рівне). З історії української преси на Волиш (1918-1919 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення Другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. 21-22 грудня 1994 року. – Львів-Житомир, 1994 – С. 41.
10. Чикаленко Є. Спогади. Частина 1. – Львів, 1925 – С. 142.
11. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле. – Вінніпег, 1949 – С. 87.
12. Ідзьо В.С. Українські періодичні газети та журнали у Росії в ХІХ – ХХ століттях // Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. Том III. – Москва, 1999 – С. 140.
13. Дорошук Н. Культурницька діяльність українства перед двома революціями (1907-1913 рр.) // Київська старовина – 2000 – №2 – С. 162.
14. Сидоренко Н.М. (м. Київ). Національні проблеми в українській пресі Росії (1905-1914 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність Тези науково-теоретичної конференції. 9-10 грудня 1993 року. – Львів, 1993-С.122.
15. Там само., – С. 122. Однак варто зазначити, що статистичні дані, що подаються дослідником не є точними. Адже, якщо всього українських часописів в світі видавалося 167, то, згідно зі статистикою, що подається дослідником (76 на Галичині, 11 – на Буковині, 33 – у США, Канаді та Бразилії й 35 на Східній Україні), то загальне число вітчизняної періодики складає 155 часописів, а не 167.
16. Дорошук Н.О. Роль української преси Наддніпрянщини в розвитку національно-визвольного руху в роки Першої світової війни // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення третьої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 21-23 грудня 1995 року. – Львів, 1995. – С. 77.
17. Смуток П. Украинская пресса // Украинская жизнь – 1912 – №2 – С. 49.
18. Лисенко О.В. Роль преси у формуванні української національної ідеї // Національна Академія Шук України. Інститут історії України НАНУ. Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Київ, 2000. – С. 217-218.
19. Винниченко В. Відродження нації, Репринтне відтворення видання 1920 року. В 3-х частинах. – Київ, 1990 – Ч.1. – С. 77-78.
20. Дорошук Н. Культурницька діяльність українства перед двома революціями (1907-1913 рр.) // Київська старовина – 2000 – № 2 – С. 162.
21. Ідзьо В.С. Українські періодичні газети та журнали у Росії в ХІХ – ХХ століттях // Науковий Вісник Українського історичного Клубу, №2 – Москва, 1997 – С. 57.
22. У Санкт-Петербурзькому часописі «Газетний мир» за 1911 та 1913 рр. у відсотковому співвідношенні до загальної кількості видань Російської імперії подаються дані періодичних видань міст Полтавщини: Полтава – 0,5% (1911р.), 0,415% (1913 р.); Кременчук – 0,11% (1911), 0,138% (1913 р.); Золотоноша та Хорол – 0,05% (1911 р.), 0,092% (1913 р.), У 1911 р. по 0,05% мали Гадяч та Лубни, а у 1913 р. по 0,046% – Гадяч, Лохвиця та Ромни.
23. Литвиненко А.І. Полтавщина періоду національного відродження (кінець ХІХ – початок ХХ століть): соціокультурний розвиток регіону // Київський національний лінгвістичний університет.

Національна музична академія України ім. П.Чайковського. Теоретичні питання культури, освіти виховання. Збірник наукових праць. Випуск 20. – Київ, 2002 – С. 164.

24. Чорний Д.М. Вплив газет на формування нового обличчя міст України початку ХХ ст. // Вісн Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 2002 – №536-Х, 2002 – С. 71-72.

25. Балувєв Б.П. Споры о судьбах России. Н.Я.Данилевский и его книга «Россия и Европа». – Твег 2001 – С. 7-8.

26. Г. М-овъ. Городские периодические издания // Известия Киевской Городской Думы. – 1914 №9 – сентябрь – С. 67.

Кравченко А.

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 1917 – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ

У практиці наукового пошуку щодо впровадження нових форм і методів освіти, розробки шляхів модернізації системи освіти доцільно було б звернутись до історичного досвіду реформування освітньої галузі в Україні. Проблем реформування освіти у 1917 – початку 1930-х років торкаються у своїх дослідженнях такі науковці як Агафонова Н., Дроб'язко П., Зайченко І., Липинський В., Ротар Н., Собчинська М., Ступарик Б., Філоненко С., Яблонський В. та ін. [1]. Однак більшість з них приділяють увагу окремим періодам реформування української освітньої системи, виділяючи 1917-1920 рр. та 1920-початок 1930-х рр. як окремі періоди, що є цілком виправданим з історичної точки зору. Однак першому етапу приділено значно більше уваги, в той час як проблеми реформування освіти у 1920-початку 1930-х рр. висвітлені більш детально у дослідженнях радянського періоду. Ми ж прагнемо показати поступовість у реформуванні системи освіти в Україні, виділити особливості цієї системи та показати її відособленість від освітньої системи Росії.

Освітня система царської Росії була досить складною. В мережі початкових і середніх навчальних закладів існували вищі і нижчі початкові школи, недільні школи, церковно-приходські школи та школи грамотності, прогімназії та гімназії, реальні училища. За складом учнів вони могли бути хлоп'ячими, дівочими або мішаними, а за коштом утримання державними, церковними, земськими, міськими, приватними. В цій освітній системі не існувало стабільності, єдності, упорядкованості. Вища, середня і початкова освіта підпорядковувались різним відомствам, які часто не могли знайти порозуміння між собою. Навчальні програми цих шкіл часто не співпадали, а тому важко було досягти наступності в освіті. Подальший розвиток суспільства та економічний і науковий прогрес вимагали від уряду реформування освітньої системи в державі, запровадження загального початкового навчання.

З перших днів революції 1917 р. український народ взявся за створення української школи. Українська Центральна Рада, коли в уряді Української Народної Республіки посаду Генерального секретаря освіти займав І. Стешенко, розпочала розробку “Проекту єдиної школи” яким передбачалася нова система шкільної освіти Україні. За часи гетьманської влади робота над розробкою проекту припинилась. Директорія поставила за мету вдосконалення і затвердження проекту єдиної школи України і, переїжджаючи з одного українського міста до іншого, продовжувало працювати над проектом.